

A Portrait of a Soldier and a Doctor: The Life of Brigadier General Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan)

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Lütfi Arslan 
Millî Eğitim Bakanlığı, Yozgat MEM, Yozgat-Türkiye, <https://orcid.org/0000-0002-5844-7732> e-posta: lutfiarslan8@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi. Erdal Korkmaz
Millî Savunma Üniversitesi, Hava Harp Enstitüsü, İstanbul-Türkiye, <https://orcid.org/0000-0003-3260-9403> e-posta: erdalkorkmazz.01@gmail.com,
(Sorumlu Yazar/Corresponding author: Lütfi Arslan)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 25. 02. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 06. 05. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 29. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (Chiago) Arslan, Lütfi & Korkmaz, Erdal. "Bir Asker ve Hekim Portresi: Tuğgeneral Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan)'nin Hayatı". *Anadolu Mecmuası* 4, sy. 9 (Mayıs 2025): 31-47.

Abstract

Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan), born in Kazan in 1889, was a soldier and physician who assumed important duties during the last periods of the Ottoman Empire and the establishment period of the new Turkey. After receiving his diploma as a captain from Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye, he served on various fronts in the First World War, was captured by the Russians, but escaped and rejoined the army. Sadullah Fikri, who took an active role in Anatolia during the National Struggle, was promoted to the rank of major and served as a physician in various medical units. In 1923, he was sent to Germany for training, and after his return, he served as a corps surgical advisor. In 1928, he was promoted to lieutenant colonel and served in Sarıkamış Hospital. He was later promoted to colonel and brigadier general and completed his career in 1945. Sadullah Fikri (Altan), whose life was full of wars, captivity, struggle and achievements, is one of the important figures of Turkish history. In this study, the biography of Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan), who was raised as a military physician in the last period of the Ottoman Empire and was one of the officers who served in many wars and provided serious services to the society, will be examined based on qualitative research and screening method in the axis of the developments of the period he lived in. The study has shown that Sadullah Fikri Bey was a prominent figure with both military and medical studies during the First World War and the National Independence.

Keywords: Soldier, Physician, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye, National Independence, Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan).

Bir Asker ve Hekim Portresi: Tuğgeneral Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan)'nin Hayatı

Öz

Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan), 1889 yılında Kazan'da doğmuş, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile yeni Türkiye'nin kuruluş döneminde mühim görevler üstlenmiş bir asker ve hekimdir. Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'den yüzbaşı olarak diploma aldıktan sonra Birinci Dünya Harbi'nde çeşitli cephelerde görev yapmış, Ruslara esir düşmüş, ancak firar ederek yeniden orduya katılmıştır. Millî Mücadele döneminde Anadolu'da aktif rol alan Sadullah Fikri, binbaşı rütbesine terfi etmiş ve çeşitli sağlık birliklerinde sertabip olarak görev yapmıştır. 1923 yılında eğitim için Almanya'ya gönderilmiş, döndükten sonra kolordu cerrahi müşaviri olarak hizmet vermiştir. 1928 yılında yarbaylığa terfi ederek Sarıkamış Hastanesi'nde görev yapmıştır. Daha sonra albay ve tuğgeneralliğe kadar yükselerek meslek hayatını 1945 yılında tamamlamıştır. Hayatı, savaşlar, esaret, mücadele ve başarılarla dolu olan Sadullah Fikri (Altan), Türk tarihinin önemli şahsiyetlerinden biridir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son döneminde askeri hekim olarak yetişmiş ve birçok savaşta görev alarak topluma ciddi hizmetlerde bulunan subaylardan biri olan Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan)'nin biyografisi, yaşadığı dönemin gelişmeleri ekseninde nitel araştırma ve tarama yöntemine dayalı olarak incelenecektir. Çalışma Sadullah Fikri Bey'in, Birinci Dünya Harbi'nde ve Millî Mücadele Döneminde hem askerî hem de tıbbi çalışmaları ile ön plana çıkan bir şahsiyet olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Asker, Hekim, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye, Millî Mücadele, Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan).

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yıkılış dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci, Türk tarihinin en çalkantılı ve dönüştürücü süreçlerinden birine sahne olmuştur. Bu dönemde, imparatorluğun çöküşüyle birlikte yaşanan siyasi, askerî ve toplumsal çalkantılar, bir yandan büyük acıları beraberinde getirirken, diğer yandan yeni bir devletin doğuşuna sebep olmuştur. İşte bu kritik dönemde, vatanseverlik, fedakârlık ve mesleki liyakatla öne çıkan pek çok isim, tarih sayfalarında yerini almıştır. Bu isimlerden biri de Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan) olmuştur. 1889 yılında Kazan'da dünyaya gelen Sadullah Fikri Bey, hem bir asker hem de bir hekim olarak, imparatorluğun son yıllarında ve Millî Mücadele döneminde önemli roller üstlenmiştir. Birinci Dünya Harbi'nde cephelerde verdiği mücadele, Ruslara esir düşmesi ve firar ederek yeniden orduya katılması, onun azim ve vatan sevgisini gösteren önemli hadiselerden bir kaçıdır. Millî Mücadele'deki aktif rolü ve Almanya'da aldığı eğitim sayesinde mesleki bilgisini geliştirmesi, onu sadece bir asker değil, aynı ekseninde bir bilim insanı olarak da ön plana çıkarmıştır. Bu makalede, Şehidullahzade Sadullah Fikri Altan'ın hayatı, görevleri ve Türk tarihindeki yeri incelenerek, onun mücadele dolu yaşamı üzerinden bir dönemin hikâyesine ışık tutulacaktır. Şehidullahzade Sadullah Fikri Bey'in hayatına girmeden önce, konunun anlaşılması açısından biyografilerin mahiyet ve önemi ile tarihi bilgi ve verinin analizi açısından değerine yer vermenin kıymetli olacağı öngörülmektedir.

Biyografi, belirli bir alanda ün kazanmış veya topluma önemli hizmetlerde bulunmuş kişilerin yaşam öykülerini nesnel ve sistematik bir yaklaşımla ele alan yazınsal ve tarihsel bir türdür. Kökenini tarih biliminden alan biyografi, zamanla disiplinler arası bir nitelik kazanarak bağımsız bir akademik alan hâline gelmiştir. Tarihsel süreçte yaşanan olaylar kadar, bu olaylara yön veren ve toplumsal dönüşümde etkin rol oynayan bireylerin yaşamlarının belgelenmesi, tarihsel gerçekliğin anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Zira tarihi şekillendiren temel aktörler insanlardır ve onların yaşam öykülerinin bilimsel yöntemlerle kayıt altına alınması, biyografinin temel işlevini oluşturur. Sanat, bilim, askerî yaşam ve siyaset gibi çeşitli alanlarda iz bırakmış, özgün eserler üretmiş veya toplumsal katkı sağlamış şahsiyetlerin yaşamlarını çok yönlü olarak inceleyen bu tür, tarih yazımının önemli bir bileşeni olarak gelişim göstermiş ve günümüzde özerk bir disiplin olarak akademik kabul görmüştür.¹

İlk biyografi denemelerinin insanlığın ortaya çıkışı ile birlikte toplum yaşamında var olduğu görülmektedir. Sözlü anlatılarla şekillenen bu tür, zaman içerisinde yazının bulunmasına paralel olarak somut bir gerçekliğe dönüşmüştür. Orta Çağ'da biyografi, dini metinler ve azizlerin yaşam öyküleri (*hagiografi*) etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde gerçekçi portrelerden ziyade idealize edilmiş anlatılar öne çıkmıştır. Rönesans'la birlikte insan merkezli bir bakış açısı yeniden canlanmış, Giorgio Vasari'nin *Sanatçıların Hayatları (Le Vite de' più eccellenti pittori, scultori e architettori, 1550)* gibi eserlerle sanatçı biyografileri önem kazanmıştır. XVII. yüzyılda ise biyografi, daha eleştirel ve belgesel bir nitelik kazanmaya başlamış, özellikle İngiltere'de John Aubrey'in *Kısa Hayatlar (Brief Lives)* gibi çalışmalarıyla kişisel detaylara ve tarihsel bağlama daha fazla önem verilmiştir. Bu süreç, modern biyografi yazımının temellerini atmıştır.² XVIII. yüzyılla birlikte popüler bir alan olan bu tür, bilimsellikten uzak olarak gelişimine devam etmiştir. Bu kapsamda aynı dönemde yaşam öyküsü kaleme alma kültürü, Avrupa ve ABD'de yaygınlaşmıştır. İlgili yazın kültürü Türk edebiyatında, Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren yazın kültüründe yer almaya başlamıştır. XXI. yüzyılda ise toplumsal yaşamda yer alan değişim ve dönüşüme bağlı olarak, bazı üniversitelerde biyografi araştırma merkezleri kurulmaya başlanmıştır. İlgili sürecin bir yansıması olarak, biyografik çalışmalar akademik camiada daha çok yer bulmaya başlamıştır.³

Literatür

Osmanlı Devleti'nin son döneminde askeri hekim olarak yetişmiş ve Balkan Savaşlarından Türk İstiklâl Harbi'ne kadar birçok savaşta görev alarak, topluma ciddi hizmetlerde bulunan subaylardan biri olan Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan)'nin biyografisi, yaşadığı dönemin gelişmeleri paralelinde

¹ Mustafa İsen, *Tezkireden Biyografiye* (İstanbul: Kapı Yayınları 2000), 3-5.

² Peter Burke, *Rönesans Avrupası'nda Kültür ve Toplum* Çev. M. Tunçay (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 45, 78.

³ Ömer Faruk Ateş, Şahmurat Arık, "Sorunsalları, Tarihsel Gelişimi ve Temsilcileri Bağlamında Biyografi Teorisine Genel Bir Bakış", *Yazıt Kültür Bilim Dergisi* 2, S. 1 (2022): 131.

incelenmiştir. Literatür araştırması sırasında, “Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE)” Arşivinde yapılan incelemeler sonucunda, Türk Ordusu içinde görev almış birçok subayın safahat dosyasının olduğu görülmüştür. Bu subaylardan biri olan Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan)’ye ait bilgiler, MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi’nden elde edilmiş ve Osmanlıca’dan çevrilip incelenmiştir. Konuyla ilgili subaya ait Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı ve diğer kurum arşivlerinde sınırlı da olsa çeşitli kayıtların olduğu görülmüştür. Aynı şekilde, Türk İstiklâl Harbi üzerine yapılan araştırma ve inceleme eserlerde de bu konuya ilişkin sınırlı bilgilere ulaşılmıştır. Tüm bu bulgular ışığında, doğum yeri Kazan olan ve Türk İstiklâl Harbi’nde asker-hekim olarak önemli görevler üslenen Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan)’ye ait bilgiler MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi’nden alınan belgeler doğrultusunda sunulmuştur.

Yöntem

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti’nin son döneminde askeri hekim olarak yetişmiş ve Balkan Savaşlarından Türk İstiklâl Harbi’ne kadar birçok savaşta görev alarak topluma ciddi hizmetlerde bulunan subaylardan biri olan Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan)’nin biyografisi, yaşadığı dönemin gelişmeleri paralelinde nitel araştırma yöntemine dayalı doküman analizi tekniği ile incelenmiştir. Dokümanların / belgelerin doğruluğu kontrol edilip, verilerdeki bilgilerin anlaşılır olduğuna dikkat edilmiştir. Doküman analizinde, yazılı belgeler içerik olarak titizlikle ve sistematik olarak analiz edilmiş ve nitel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır.⁴ Sosyal bilimler alanında içerik analizinde elzem olan bu duruma dikkat edilmiştir.⁵

Millî Mücadele Öncesi Dönem: Şehidullahzade Sadullah Fikri Bey’in Biyografik Portresi

XX. yüzyıl başında Osmanlı Devleti hem iç siyasette hem de uluslararası arenada önemli değişimler yaşamıştır. Bu dönemde, devletin çöküş sürecini hızlandıran gelişmeler yaşanmış hem içte hem dışarda meydana gelen olaylar yıkılış sürecini hızlandırmıştır. İlgili dönem, modernleşme çabalarının yoğunlaştığı bir zaman dilimi olmuştur. Bu kapsamda baktığımızda mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiş, basın-yayın hayatının gelişmesi, sendika ve derneklerin kuruluşu önemli olaylar olarak ön plana çıkmıştır.⁶ İlgili dönem içerisinde, 1876’da ilan edilen I. Meşrutiyet, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sebebiyle kısa sürede askıya alınmıştır.⁷ 1878 sonrasında Osmanlı Devleti’nde II. Abdülhamit’in mutlak hâkimiyetine dayalı yeni bir idari dönem başlamıştır.⁸ Bu dönemde II. Abdülhamit, Jön Türklerin siyasi muhalefetine karşı otoriter bir tutum ve tavır içinde olmuştur.⁹ İlgili dönemde II. Abdülhamit, İslamcılık (Pan-İslamizm) politikasını benimseyerek, Müslüman halkların desteğini kazanmaya çalışmıştır. Yine bu dönemde eğitim, ulaşım ve iletişim alanlarında önemli adımlar atılmıştır. Demiryolu ağları genişletilmiş, telgraf hatları kurulmuş ve modern okullar açılmıştır. Birçok alanda yapılan yenilikler, devletin mali yükünü artırmıştır.¹⁰

Ermeni meselesi de bu dönemde uluslararası gündeme oturmuştur. XIX. yüzyılın son çeyreğinde, özellikle 1894-1896 yılları arasında Doğu Anadolu’da yaşanan Ermeni isyanları ve bunlara bağlı şiddet olayları, Osmanlı Devleti’nin hem iç hem de dış politikasında ciddi krizlere yol açmıştır. II. Abdülhamit yönetimi, bu dönemde bir yandan bölgedeki asayiş sağlamaya çalışırken, diğer yandan Avrupa devletlerinin müdahaleci tutumlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. İlgili dönemde Ermeni örgütlerinin başlattığı ayaklanmalar ve bunlara karşı devletin aldığı sert önlemler, uluslararası kamuoyunda Osmanlı Devleti aleyhine bir propagandaya dönüşmüştür. Bu durum, “*Ermeni Sorunu*”nu

⁴ E. Wach, *Learning About Qualitative Document Analysis* (ILT Brief, 2013).

⁵ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin, 2016).

⁶ Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento* (İstanbul: 3F Yayınları, 2006), 36.

⁷ Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat-Terakki (1908 İhtilâlinin Hazırlık Dönemi)*, Çev. Hasan Yüncü (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2001), 10-12.

⁸ Hakan Uzun, “Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* C. 6, S. 2, (2005): 145-162.

⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye’nin Yakın Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 18.

¹⁰ Ahmet Oğuz, “Türk Demokrasi Tarihinde Muhalefet Geleneğinin Oluşması Açısından Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi”, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* S. 2 (2013): 109.

diplomatik bir krize dönüştürmüştür.¹¹ 1894-1896 Ermeni olaylarının yol açtığı siyasi gerilimlerin hüküm sürdüğü bir dönemde, 1889'da Kafkasya coğrafyasının önemli kentlerinden biri olan Kazan'da dünyaya gelen Şehidullahzade Sadullah Fikri Bey, ilerleyen yıllarda Osmanlı coğrafyasının çalkantılı siyasi ortamında şekillenecek bir yaşam öyküsüne sahip olacaktır.¹² Sadullah Fikri Bey, 15 Eylül 1889'da İdil (Volga) Nehrine yakın Samara Guberniyasının, Karatay Avı'nda (Köy) bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Mirza Hasan ve ailesi, Kazan'a Kırım'dan göç etmiştir. Sadullah Fikri Bey, 13 çocuklu ailenin en küçüğü olarak doğmuştur. Annesinin ismi Zübeyde Bige'dir. Kendisi 8 yaşına kadar Karatay'da kalmıştır. Buradan ailesi ile birlikte Kırım'a göç etmiştir. Sadullah Fikri Bey, 11 yaşında iken Osmanlı Devleti'nin uygun görmesi üzerine ailecek Şam'a yerleşmiştir.¹³

Şehidullahzade Sadullah Fikri Bey'in doğduğu sırada, Türk siyasal hayatının önemli hareketlerinden biri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuştur.¹⁴ 1889'da kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit'in idaresine karşı faaliyet göstermiştir. Jön Türkler olarak bilinen bu grup, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlamıştır.¹⁵ II. Meşrutiyet'in oluşumu ile Osmanlı Devleti'nde anayasal yönetim yeniden başlamıştır.¹⁶ Bu sırada Sadullah Fikri Bey, Eylül 1908'de İstanbul'a gelmiş, 22 Kasım 1908 tarihinde beş yüz küsur aday içerisinde ikinci olarak Askeri Tıbbiye'yi kazanarak buradaki eğitimine başlamıştır.¹⁷ Sadullah Fikri Bey'in eğitim hayatına başladığı yıllarda ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlık, çeşitli isyanları ve savaşları beraberinde getirmiştir. Bu sırada 31 Mart Vak'ası (1909), olmuştur. 13 Nisan 1909'da (Rumi takvime göre 31 Mart 1325) patlak veren bu ayaklanma, meşrutî yönetime karşı düzenlenmiş en ciddi muhalefet hareketlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. İsyanın bastırılması için Selanik'ten yola çıkan Hareket Ordusu, 23-24 Nisan'da İstanbul'a girerek kontrolü sağlamış ve bu süreçte II. Abdülhamit tahttan indirilmiştir. Bu olay, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi gücünü pekiştirmiş ve Osmanlı yönetiminde köklü değişimlerin başlangıcı olmuştur.¹⁸ Ardından alınan kararlar padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır. Böylece, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının öteden beri istedikleri yerine gelmiştir.¹⁹

Osmanlı Devleti, bu dönemde ağır bir borç yükü altına da girmiştir. İlgili dönemde kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi aracılığıyla devletin gelirlerinin önemli bir kısmı yabancı alacaklılara aktarılmıştır.²⁰ Ayrıca, tarım ve sanayi sektörlerinde uygulanan modernizasyon politikalarına rağmen, bu çabalar yapısal sınırlılıklar nedeniyle etkisiz kalmış ve ekonomik büyümeyi tetikleyememiştir.²¹ Bu dönemdeki olumsuz durumlardan bir diğeri azınlık isyanları olmuştur. Özellikle Balkan toplumlarının XIX. yüzyıl sonlarındaki ayrılıkçı hareketleri, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki siyasi-askeri varlığını tehdit etmeye başlamıştır.²² Aynı dönemdeki bir diğer olay ise, İtalya ile yaşanan Trablusgarp Harbi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl sonlarında Kuzey Afrika'daki egemenlik alanlarını daraltan süreç, İtalya'nın 1911'de Trablusgarp'ı işgaliyle kritik bir aşamaya ulaşmıştır. Deniz ulaşımına bağımlılık ve lojistik yetersizlikler, Osmanlı Devleti'nin bölgeye askeri müdahale kapasitesini önemli ölçüde kısıtlamıştır.²³

¹¹ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 78; Cevdet Ergül, *II. Abdülhamid'in doğu politikası ve Hamidiye Alayları* (İzmir: Çaplayan Yayınları, 1997), 28

¹² MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE/Lodumlu) Arşivi, Şehidullah Fikri Altan Şahsi Dosyası, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

¹³ M. Rıza Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde: Kırım, Sarıkamış, Esaret Yılları ve Kurtuluş Savaşı*; 2. Bsk, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005), 8-34.

¹⁴ Erdal Korkmaz, "Osmanlı Modernleşmesi (1789-1920)" içinde *II. Meşrutiyet Dönemi Modernleşme (1908-1920)*, Ed. Davud Kapucu (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2022), 145.

¹⁵ *Düstur*, 2. Tertip, C.I, No: 2, 2.

¹⁶ Paul Dumont, *Osmanlılık Ulusçu Akımlar ve Masonluk* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 38

¹⁷ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde*..., 7; ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

¹⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 190.

¹⁹ Süleyman Kocabaş, *Jön Türkler Nerede Yanıldı? (1890-1918)* (İstanbul: Vatan Yayınları, 1997), 31.

²⁰ Necdet Aysal, "Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S. 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı (2013): 7.

²¹ Bedri Gürsoy, 100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 40, S. 1-4 (1994): 39.

²² Berkan Güngör, "Sultan II. Abdülhamid'in Yönetim Anlayışı ve Osmanlı Bürokratik Yapısındaki Yeri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve Araştırma Makalesi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* S. 60 (2021): 96.

²³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA), DH. EUM. 5.şb, 3/16.

Bu yüzden Osmanlı yönetimi, Balkan cephesinde artan askeri baskılar sebebiyle de, 18 Ekim 1912'de imzalanan “*Uşi Antlaşması*” ile Trablusgarp'ın İtalyan kontrolüne geçişini kabul etmiştir.²⁴ Trablusgarp Harbi'nin hemen ardından Balkan devletleri (Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ), Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını ele geçirmek için bir araya gelmiştir. Osmanlılar hem Trablusgarp'ta mücadele ettiği, hem de iç siyasi çekişmelerle uğraştığı için Balkan devletlerine karşı başarısız olmuştur. Birinci Balkan Harbi sonucunda Osmanlılar, Rumeli'deki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Arnavutluk bağımsızlığını ilan etmiş, diğer Balkan devletleri ise Osmanlıların topraklarını aralarında paylaşmıştır.²⁵ Balkan Harbi devam ederken Sadullah Fikri Bey, Askeri Tıbbiye'de öğrencidir. Ancak, savaş başlayınca tıp öğrencisi olmasına karşın, “*Gülhane Seririyat Hastanesi*”nde tabip muavini sıfatıyla vazife yapmıştır.²⁶

Sadullah Fikri Bey, Gülhane'de görev yaptığı sıradaki yaşadıklarını anılarında bahis konusu etmiştir. Bu kapsamda kendisi, Balkan Savaşlarında Türk ordusunda kolera salgını görüldüğünü, Çatalca'da toplanan hastaların cephe gerisine alındığını, çadırlarda dört binden fazla kolera ve tifüs hastası askerin bulunduğunu, kendisinin bu hastaların tedavisinde vazife aldığını belirtmiştir. Konu ile ilgili olarak anılarında;

Hasta ve yaralı askerler İstanbul'a kalabalık gruplar halinde gelmişlerdi. İçlerindeki yaralılar, güçsüzler ve humma arazi gösterenler derhal hastanelere sevk edilmiş; sonradan gönderilenlerin de katılmasıyla, sayıları binlere varan dizanterili hastalar ortada kalmışlardı. Sarayburnu Parkı'ndan Sirkeci İstasyonu'na, oradan bizim Gülhane'nin yakınlarına kadar tüm bölge, çoğunluğu koleraya teslim olmuş askerler ile doluydu. Bu ortamda hekimlerin çoğu ordu birlikleri emrine verilmişti. Ancak dar kadrosuna karşın Gülhane, savaş süresince hem hasta bakımı hem de sağlık gereçleri yapımı ile aşı üretimi hizmetlerini başarı ile sürdürmüştür²⁷ demiştir.

Sadullah Fikri Bey'in açıklamaları, ordunun bir taraftan düşmanla, diğer taraftan salgın hastalılarla mücadele ettiğini göstermektedir. Sadullah Fikri Bey, Birinci Balkan Harbi'nde alınan yenilgi ile ilgili olarak anılarında, Doğu Ordusu Komutanı Abdullah Paşa'nın; “*Ordunun talim ve terbiyesi noksan; teşkilat, teçhizat ve iaşesi bozuktur. Silahsız talim eden erat, mekanizma ve tapa çevirmesini bilmiyor. Muallim eratin yüzde 75'i terhis edilmiştir*”²⁸ dediğini beyan etmektedir. Bu durum, Birinci Balkan Harbi yenilgisinde; ordunun lojistik ve personel eksikliklerinin etkili olduğunu göstermektedir.

Balkan devletlerinin, Birinci Balkan Harbi'nde elde ettikleri toprakların paylaşımı konusunda yaşadıkları anlaşmazlık, İkinci Balkan Harbi'nin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. İkinci Balkan Harbi sonucunda Osmanlı Devleti, Edirne'yi geri almasına rağmen, Balkanlar'daki varlığını büyük ölçüde kaybetmiştir.²⁹ Sadullah Fikri Bey, İkinci Balkan Harbi esnasında da Gülhane'de görev yapmıştır. Kendisi anılarında, Edirne'nin kurtarılması için yapılan harekât sırasında, ciddi bir kolera salgını görüldüğünü belirtmiştir. Bu kapsamda koleraya yönelik tedbir alınmaya çalışıldığını, ancak harekât sırasında bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir. Anılarının devamında Sadullah Fikri Bey, cepheye sevk edilen birliklerle beraber koleranın hızla yayıldığını ve Osmanlı kuvvetlerinden yüz elli kişinin bu hastalık sebebiyle hayatını kaybettiğini beyan etmiştir. İlave olarak, koleranın Bulgarları korkuttuğunu ve bu yüzden onların savaşmadan bölgeden kaçtığını ifade etmiştir. Devamında, Cemil Paşa'nın deyimiyle, bu musibetin hayırlı bir sonuca sebep olduğunu belirtmiştir. Savaşın bitimine müteakip Sadullah Fikri Bey, Gülhane'den Haydarpaşa'daki tıp mektebine geri dönmüştür.³⁰

²⁴ Mehmet Temel, “Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 20, S. 2 (2005): 134.

²⁵ Mete Tunçay, *Siyasal Tarih (1908-1923): Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yay. Yön. Sina Akşin, C. 4 (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 34; Veysel Çolaker, “I.Balkan Savaşı Sırasında II. Abdülhamit'in İstanbul'a Nakli”, *BELGİ* 8, S. 2 (2014): 1109-1111.

²⁶ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 89.

²⁷ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 69-71.

²⁸ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 65.

²⁹ Tunçay, *Siyasal Tarih (1908-1923): Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 34-40.

³⁰ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 84, 90-91.

Sadullah Fikri Bey, “*Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye*”den 7 Temmuz 1914 tarihinde yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur.³¹ Sicili 330-29’dur. Mezuniyetinin ardından Gülhane Seririyatı’nda (hastanesinde) görevlendirilmiştir. Ancak onun görev yılları, Osmanlıların çöküş süreci ve ardından gelen büyük savaşlarla şekillenmiştir. İkinci Balkan Harbi’nin hemen ardından Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi’ne girmek zorunda kalmıştır. Sadullah Fikri de bu savaşta önemli görevler üstlenecektir. Kendisi, 4 Ağustos 1914 ile 1 Aralık 1918 tarihleri arasında Birinci Dünya Harbi seferberliğine iştirak etmiştir.³²

Savaş boyunca Osmanlı Devleti, birçok cephede mücadele etmiştir. Osmanlı Devleti’nin savaştığı en zorlu cephelerden biri Kafkasya olmuştur.³³ İlgili dönem içinde Sadullah Fikri Bey, aktif görev talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine 5 Ekim 1914 tarihinde, Kafkas Cephesi’nde bulunan 28. Fırka Seyyar Hastanesine atanmıştır. Bu görevini 14 Kasım 1914 tarihine kadar sürdürmüştür. Aynı tarihte, 29. Fırka Sıhhiye Bölüğüne tayin edilmiştir. Buradan ataması aynı fırkanın 86. Alay Tababetine olmuştur.³⁴ Sadullah Fikri Bey’in atamasının yapıldığı Kafkas Cephesi; ağır kış şartları, lojistik yetersizlikler ve salgın hastalıklar ile ön plana çıkmıştır. Sadullah Fikri Bey anılarında, savaş ilanı ile birlikte cephe hattında muharebelerin başladığını, bu kapsamda kendisinin düşmanla ve doğa ile mücadele ettiğini belirtmiştir. Anılarının devamında Sadullah Fikri Bey;

Savaşa girmeden emrimdeki erati sıkı bir eğitmeden geçirdim. Zira bir sıhhiye biriminin en önemli görevlerinden biri, ateş hattında yaralananları elden geldiğince çabuk geriye nakletmektir. Ancak, enikonu yetenek isteyen böyle bir görevi başarabilmek için birim elemanlarının güçlü, becerikli ve eğitilmiş olması gerekir. Ne var ki bizim bölük komutanları her nedense en güçsüz erleri seçip sağlık hizmetine ayırmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Bu alışkanlığı yenmek için çok caba harcadım. Bölük komutanı arkadaşlara, yaşam kurtarmaya çalışan sıhhiyecilerin muharebede savaşıyorlar kadar önemli olduğunu anlatmaya çalıştım. Ne yaptırısam en cılız, hatta özürlü erleri ayıklayıp gönderme huyundan vazgeçiremedim. Bu konu ile ilgili bir yüzbaşıya, Allah korusun, günün birinde cephede yaralanırsan, bu gönderdiğin erler seni ateş hattından kurtarıp geriye taşıyamaz³⁵ demiştir.

Sadullah Fikri Bey’in beyanı, olası bir savaş sırasında sıhhiye personelinin önemli bir görev üstlendiğini göstermektedir. Kafkas Cephesi’ndeki muharebeler esnasında başlangıçta Rus birlikleri püskürtüldüğü halde, ağır kış şartları altında yetersiz erzak ve mühimmat ile savaşıyor Osmanlı ordusu, zaman içerisinde geri çekilmek zorunda kalmıştır.³⁶ Sadullah Fikri Bey, cephe hattındaki ordunun durum ve vaziyetini şu şekilde anlatmıştır;

*Zengin bir ordu sayılmazdık. Gıda ikmali aksadığında erlerimiz Allah ne verdiyse, onunla yetiniyorlardı. Giyim kuşamları yürekler acısıydı. Cephaneyi hesaplı harcamaları gerektiğini öğrenmişlerdi. Rus ordusu yanında, kış şartlarının acımasızlığı da bir başka düşmandı karşımızda. Kalpaklı, kürklü, yamçılı Rus askerleri için kış, sadece üstesinden gelebilecekleri bir sorun, bizim içinse ölümcül bir hasımdı. Bırakın kürkü, kalpağı; ordumuzda sıkça rastlanan uzun, beyaz donlu, yırtık çarıkli, yazdan kalma giysili erler için sağlam postalla kaputa kavuşmak bile büyük nimetti... Yoksulluk, giyim kuşamı geçip karavanayla, silahlarımıza kadar sarmıştı her yanımızı... Erat yeterince beslenemiyor, cephane sıkıntısı özellikle top ve ağır makineli mermilerinde birliklerimizi zaman zaman çok zorluyordu. Bu arada savaşın başladığı günlere ait akıllara durgunluk veren bir olay gelmişti kulaklarımıza... Onca yokluk, yoksulluk içinde ağzına kadar silah, cephane, kışlık giyecek, iki de keşif uçağı yüklü gemileri, yanlarına refakat muhribi vermeden Karadeniz’e salmışlardı. Gemiler, Trabzon’a varamadan Rusların eline geçmişti.*³⁷

³¹ Sadullah Fikri Bey anılarında, 20 Temmuz 1914 tarihinde mezun olduğunu belirtmektedir. Şahsi dosyasında ise 7 Temmuz 1914 tarihi geçmektedir. Bakınız: Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 101; ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

³² ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

³³ *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi* (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013), 95-100, 169, 182-183, 292-295, 319-321; Norman Stone, *Birinci Dünya Savaşı* Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, (İstanbul: Doğan Kitap, 2010), 100-165. BOA, İ. MMS, 191/2-1-2.

³⁴ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

³⁵ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 103.

³⁶ BOA, HR. MA, 1111/3-5.; HR. MA, 1111/3-16.

³⁷ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 104-106.

Sadullah Fikri Bey, Sarıkamış Harekâtında kendisinin ve Türk ordusunun iklimsel sorunlara bağlı olarak yaşadığı zorlukları ise; *“Tipinin şiddetli hâkim olduğu ormanlık bölgede, yaralı sevkıyatı durmuş, erzak tükenmişti. Buzlu kar yiyerek susuzluğunu gidermeye çalışırken (ki bu ileride kronik ülsere yol açacaktı), taburla bağlantım koptu. Sıhhiye ekibinin çoktan bölgeyi terk ettiğini fark ettiğimde, tek başıma hatlara ulaşma umuduyla yürümeye başladım. At nalı sesleri zihnimi allak bullak ederken, aşırı yorgunluk ve soğuk bilincimi ele geçirdi. Yarı donmuş halde bulunduğumda, sargı merkezine ancak birkaç yüz metre kalmıştı.”*³⁸ diyerek aktarmıştır. Bu sırada Kafkas Cephesi’ndeki görevi sırasında Sadullah Fikri Bey; Hizardere, Azap, Maslahat, Kerek ve Sarıkamış ileri harekâtlarına katılmıştır.³⁹ Sadullah Fikri Bey, muharebeler sırasında açlıktan, soğuktan, hastalıktan askerlerin perişan vaziyette olduğunu; üstü başı yırtık ve mecali olmayan askerleri, muayeneden sonra hastaneye sevk etmekten başka elinden bir şey gelmediğini belirtmiştir.⁴⁰

Sadullah Fikri Bey, 86. Alay Tababetinde görev yaparken, yaralı ve hasta askerlere tıbbi yardım sağlamak için büyük bir özveriyle çalışmıştır. Ancak, cephenin şiddetli çatışmaları sırasında Ruslara esir düşmüştür.⁴¹ Sadullah Fikri Bey esir düşme sürecini şu şekilde anlatmıştır;

Sarıkamış Muharebeleri devam ederken, nereden peydahlandığını anlayamadığım bir sürü adam etrafımızı sardı. Üzerlerine Rus üniformaları giymişler, ama ne görünüşlerinin ne de davranışlarının askerlikle ilgisi var. Konuşmalarına kulak verince anladım; Ermenilerin eline düşmüştük... Rus ordusundaki Ermeniler acımasız katillerdi. Ellerine geçen esirleri asker, subay, doktor, yaralı ayırmadan; hemen öldürdüklerini aramızda duymayan yoktu. Bizi de soyup, kaputlarımızı, üniformalarımızı, yanımızdaki sağlık araç-gereçlerini aldıktan sonra ite kaka dere kenarına doğru sürüklemeye başladılar. Niyetleri belliydi, bizi kurşuna dizeceklerdi... O sırada yamaçta sıralanmış Rus askerlerine gözüm ilişti. Bunun üzerine Rusça olanca gücümle haykırdım: Sizler de bizim gibi askersiniz. Kurtarın bizi bu katillerin elinden! Bu seslenişim üzerine koşarak geldiler. Ufak bir itişip kakışmadan sonra, Ermenilerin homurdanmasına kulak asmadan hepimizi kurtardılar. Sonrasında hain bakışların altında üniformalarımızı, kaputlarımızı giydik. Araç-gereçlerimizi geri aldık ve bir Rus müfrezesinin eşliğinde Sarıkamış’a doğru yola çıkarıldık.⁴²

Sadullah Fikri Bey, esareti sırasında önce Kars’a, ardından ise Hazar Denizi’ndeki Nargin Adası’na götürülmüştür. Burası ölüm adası olarak nitelenen, yılanları ile ünlü bir yer olarak nitelendirilmiştir. Sadullah Fikri Bey Nargin Adası’nı ve burada yaşadıklarını; *“Hazar Denizi’nde ottan ağaçtan yana nasipsiz bir yer olup, Bakü’nün karşısına düşer. Buraya çok eskiden beri azılı katiller ve kürek mahkûmları sürülürmüş. Biz gelince adayı mahkûmlarla savaş esirleri arasında bölüştürmüşler; kuzey kesiminde kurulmuş çadırlara Türk, Alman ve Avusturyalı esirleri yerleştirmişlerdi. Mahkûmların kapatıldığı ve bizlere yaklaşmayı yasakladıkları büyük hapishane binası, adanın güney tarafındaydı.”* diyerek anlatmıştır. Sadullah Fikri Bey, bir gün bulundukları yere ada komutanı Rus albayın izni ile Azerbaycan ileri gelenlerinden Seniye Hacıyef Hanım ile iki kızı ve kızlarının mürebbiyelerinin geldiğini ve gereksinimlerini not alarak geri döndüklerini belirtmiştir. Seniye Hanım ve ekibinin daha sonra tekrar geldiğini, kendilerine birkaç kamyon dolusu eşya getirdiğini ifade etmiştir. Sadullah Fikri Bey; subaylara karyolalar, yataklar, giyecek ve yiyecek; erlere yataklar, giyecek ve tütün getirildiğini belirtmiştir. Ayrıca, kendilerine muhafazaları içinde birer Kur’an hediye edildiğini ve esirlere yemek pişirmesi için devamlı bir aşçı bırakıldığını beyan etmiştir. Anılarının devamında Sadullah Fikri Bey, zengin bir armatörün eşi olan Seniye Hanım’ın, ada komutanı Rus albaydan aldığı izinle, her hafta ikişerli üçerli gruplar halinde Türk esirlerin, Bakü’de konuk edilmeye başlandığını aktarmıştır. Ancak, üç kişilik bir subay kafilesinin, Bakü’de konakladığı sırada buradan kaçması sebebiyle, tüm Türk esirlerin Sibiry’a sürüldüğünü belirtmiştir.⁴³

Yaşanan firar olayı sonrasında Sadullah Fikri Bey, Ruslar tarafından Sibiry’a götürülmüştür. Burada ilk getirildiği yer dağlık bir bölgedeki İrkutsk olmuştur. Sadullah Fikri Bey, İrkutsk’un Doğu Sibiry’a’nın merkezi olduğunu, buraya ilk geldiklerinde üzerlerine saldıran acı bir ayazın içlerine işlediğini

³⁸ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 110-112.

³⁹ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁴⁰ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 107.

⁴¹ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁴² Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 112-113.

⁴³ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 118-121.

belirtmiştir. Burada bir ay kalan Sadullah Fikri Bey, sonra bazı Alman ve Avusturyalı esirlerle birlikte Mançurya sınırındaki Daurya'ya sevk edilmiştir. Kaldığı yer ile alakalı olarak Sadullah Fikri Bey, dört köşesinde nöbetçi kuleleri yükselen, garnizon alanı tel örgülerle çevrili ve kül renginde kocaman kışla binaları olan bir yerdir demiştir. Kaldıkları esir kampının; Türk, Alman ve Avusturyalı subaylar için ayrılmış bir yer olduğunu ifade etmiştir. Kendisi, geldikleri üçüncü gün, esir kampının sağlık merkezinde göreve başladığını belirtmiştir. Kampta, sabahdan işe koyulduklarını, muayene ve tedavi faaliyetlerinin gün batımına kadar devam ettiğini, hem asker hem de sivil halka hizmet ettiklerini aktarmıştır. Kamptaki ilaçlarla, sağlık araç gereçlerinin doktorlara teslim edildiğini, normal müdahaleleri ellerindeki olanaklarla başarmaya çalıştıklarını, önemli operasyonlar çıkınca hastaları Nerçinsk'e veya İrkutsk'a gönderdiklerini beyan etmiştir. Sadullah Fikri Bey, kampta sürekli kontrol altında tutulan kimi hastaların, düzenli ilaç almaları gerektiğini; yüksek tansiyon, şeker, migren ve ülser türü hastalıklardan muzdarip olan kişilerin var olduğunu belirtmiştir. Kamptaki esirlere Fransızca dersleri veren Fesa (Evrensev)⁴⁴ Bey'in bunlardan biri olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Sadullah Fikri Bey, Fesa Bey'in orduda süvari iken pilotluğa geçmiş biri olduğunu, meslektaşı Salim Bey ile birlikte Karadeniz'de Ruslara esir düştüğünü, Galatasaray Sultanisi'nden sonra Fransa ve İsviçre'deki öğrenimlerinden elde ettiği Fransızcasının kusursuz olduğunu ifade etmiştir. Fesa Bey'in Fransızca derslerinin çok rağbet gördüğünü, Türk, Alman ve Avusturyalı subayların yanında Rusların da bu derslere ilgi gösterdiğini aktarmıştır. Fesa Bey'in bir türlü dinmeyen baş ağrılarından şikâyetçi olduğunu, kendisine verdiği "*aspirin, phenacetine, pyramidon*" gibi ilaçların uzun süreli fayda sağlamadığını aktarmıştır. Hatta bir gün, yanlışlıkla aspirin ile birlikte Fesa Bey'e kafein verdiğini, bu verdiği karışımın onu rahat ettirdiğini, kendisinin bunu tarafına ilettiğini belirtmiştir. Bu arada ilacı geliştirdiğini, içerisine "*phenacetine*" de ekleyerek hastalara vermeye başladığını, bu arada bu konuyu kendisini ziyarete gelen, orada esir durumdaki Viyana Üniversitesi'nden tıp doktoru Prof. Dr. Altman'a anlattığını ifade etmiştir. Ancak Prof. Dr. Altman'ın, bu ilacı sanki kendisi bulmuş gibi "*İsveç Kızılhaç*" aracılığı ile Viyana'ya gönderip, bir dergide yayımlattığını ve kendi adını hiç zikretmediğini aktarmıştır. Konuyu daha sonra öğrendiğini, buluşundan dolayı çok sayıda insanın tedavi olmasına sevindiğini, fakat makalede adının hiç geçmemesinin kendisini üzdüğünü dile getirmiştir.⁴⁶ Sadullah Fikri Bey anlarında, 1915 Ekim ayı itibarıyla "*Daurya*"daki esirliğinin tam on dokuz buçuk ay olduğunu, ilk zamanlar Türk esirler ile kalırken Almancasını ilerletmek için Avusturyalı subayların bölümüne geçtiğini belirtmiştir. Kendisi, sayım, yemek ve uyku zamanları dışında kitaplıkta veya spor salonunda vakit geçirdiğini ifade etmiştir. Bir gün revire parmağı dolama olmuş Hamide isminde bir Tatar kadının geldiğini, buradan kurtulmak isterse kendisine yardımcı olabileceğini belirttiğini ifade etmiştir. Yanında birini daha getirebileceğini söyleyince, konuyu Fesa Bey'e açtığını, ancak onun kabul etmemesi üzerine tek başına kaçmaya karar verdiğini beyan etmiştir. Daha sonra Fesa Bey'in yönlendirmesi ile yanına gelen Albay Cemil Bey ile birlikte kaçmaya karar verdiklerini aktarmıştır. Neticede haziran ayında başlayan kum fırtınasından yararlanan Sadullah Fikri Bey ile Cemil Bey, öğle vakti karakoldaki askerlerin yemeğe gittiği zaman, zemin kattaki koğuş kapısından dışarı çıkarak, oradan sürüne sürüne garnizon sınırına ulaşmıştır. Tel örgülerin, önceden altı kazılmış kısmından geçen Sadullah Fikri ile Cemil Beyler, bir saatlik bir yürüyüş sonrasında Daurya Tren İstasyonu'na varmışlardır. Burada kendilerini Hamide Hanım karşılamıştır. Hamide Hanım, onlara aldığı tren biletlerini verdikten sonra, İrkutsk'a giden trene bindirmiştir. Kendisi de, İrkutsk'a kadar onlarla gelmiştir. Yolda bir istasyonda yapılan kontrol sırasında Sadullah Fikri ve Cemil Beyler, saklanarak yoklamadan kurtulmuştur. İrkutsk'ta kendileri için hazırlanan belgelerle tekrar trene binen Sadullah Fikri ve Cemil Beyler, uzun bir yolculuktan sonra Bakü'ye ulaşmıştır.⁴⁷

Sadullah Fikri Bey esareten döndükten sonra, Üçüncü Ordu Komutanlığı altındaki Kafkas Milli Taburu'nda vazifeye başlamıştır. Buradaki vazifesi 29 Mart 1918 tarihine kadar sürmüştür. İlgili tarihte, Beşinci Kafkas Fırkası 10'uncu Alay'a tayin olmuştur. Bu görevde iken, bölgedeki Müslüman halkın sağlık ihtiyaçlarını karşılamak ve askerî birliklerin tıbbi destek ihtiyaçlarını organize etmekle sorumlu

⁴⁴ İlk Türk pilotu Fesa Evrensev'in hayatı için bakınız: Erdal Korkmaz, "Türk Hava Kuvvetlerinin İlk Pilotu: Mehmet Fesa Evrensev", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.40, S.110, (2024): 327-360.

⁴⁵ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 123-125.

⁴⁶ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 125.

⁴⁷ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 125-155.

olmuştur. Bu sırada Sadullah Fikri Bey, askeri başarıları münasebetiyle 26 Haziran 1918'de "*Harp Madalyası*" ile ödüllendirilmiştir. 1 Ekim 1918'de de "*Gümüş Liyakat Madalyası*" ile taltif edilmiştir. Buna ek olarak Sadullah Fikri Bey, Birinci Dünya Harbi'ne katılımından dolayı büyük harp zammı almıştır.⁴⁸

Sadullah Fikri Bey Kafkas Cephesi'nde görev yaparken, Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile Birinci Dünya Harbi'nden çekilmiştir.⁴⁹ Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin fiilen sona erdiğini gösteren bir belge olarak ön plana çıkmıştır. Antlaşmaya rağmen İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Türk Milleti, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa önderliğinde millî bir direnişe başlamıştır.⁵⁰ Bu kritik dönemde Sadullah Fikri Bey, Kafkas Cephesi'ndeki görevlerini tamamlamış ve Anadolu'ya dönmüştür. Ateşkesin imzalanmasıyla birlikte Osmanlı ordusunun büyük bir kısmı terhis edilirken, Sadullah Fikri Bey gibi vatansever subaylar, ülkenin içinde bulunduğu buhranlı durumun farkına vararak, gelecekteki mücadeleler için hazırlık yapmaya başlamıştır.⁵¹ Sadullah Fikri Bey, ateşkes sonrası Anadolu'da başlayan işgaller karşısında, halkın ve askerlerin moralini yüksek tutmaya çalışmıştır. Özellikle işgal altındaki bölgelerdeki yaralı ve hasta askerlerin tedavisi için büyük bir çaba sarf etmiştir. Ateşkesin getirdiği belirsizlik ve kaos ortamında, ordunun sağlık hizmetlerinin devam etmesi için çalışmalar yürütmüştür.⁵²

Millî Mücadele'den Cumhuriyet'e: Şehidullahzade Sadullah Fikri Bey'in Hizmet Yılları

"Mondros Ateşkes Antlaşması"ndan sonra Anadolu'da kaotik bir dönem yaşanmıştır. Bu ortamdan cesaret alan Yunanlar, "*Batı Anadolu*"da hızlıca ilerlemişlerdir.⁵³ Bu sırada Doğu Anadolu ve Karadeniz'de Ermeni ve Rum milislerin silahlı eylemleri, bölgedeki Müslüman-Türk nüfusun yaşamını tehlikeye atmış ve sosyo-politik istikrarı bozmuştur. Bu süreçte, Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı "*Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk*" gibi sivil örgütlenmeler ortaya çıkmış, işgalleri protesto etmiş ve hukuki mücadele platformları oluşturmuştur. İşgalin yayılması karşısında askeri direniş zorunluluğu doğmuş ve bu ihtiyaçtan hareketle "*Kuva-yı Milliye*" denilen yerel direniş örgütleri kurulmuştur. Bu güçler "*düzenli ordunun*" kurulmasına kadar geçen sürede kritik bir savunma mekanizması işlevi görmüştür.⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan başlattığı millî hareket ve Ankara'da TBMM'nin açılmasından sonra millî bir şuur ve bilinç harekete geçirilerek, halkın büyük desteği sağlanmıştır.⁵⁵ Ardından, düzenli ve disiplinli orduların kuruluşuna öncelik verilmiştir.⁵⁶ Sadullah Fikri Bey anılarında, "*Sivas Kongresi*" öncesinde Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Anadolu'daki tüm cemiyetlerin tek çatı altında bir araya getirilerek, bir "*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" kurmanın hayati önemi olduğunu konuştuklarından bahsetmektedir.⁵⁷

Millî Mücadele döneminde, kısıtlı kaynaklar ve az sayıdaki sağlık personeline rağmen, etkin bir sağlık hizmeti sistemi kurulmuştur. Savaşın başında acilen oluşturulan sıhhiye teşkilatı, ordu bünyesinde sıhhiye bölüklerinin teşkili, hastanelerin faaliyete geçirilmesi ve personel açığının giderilmesine yönelik tedbirler alınmıştır. Özellikle bulaşıcı hastalıklarla mücadelede temizlik merkezlerinin kurulması ve aşı üretimi

⁴⁸ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁴⁹ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım* (İstanbul: Emre Yayıncılık, 1993), 68-75.

⁵⁰ Gotthard Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", *BELLETERN*, 28, S. 109 (1964): 145-151.

⁵¹ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁵² ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁵³ Zekeriya Türkmen, "İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* S. 10 (2001): 121-132.

⁵⁴ Burak Çınar, Haldun Yalçınkaya, "Blitzkrieg'in II. Dünya Savaşı Öncesi Uygulaması: Büyük Taarruz", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* S. 9 (2009): 86.

⁵⁵ Yaşar Özüçetin, "Millî Mücadele İçerisinde 19 Mayıs 1919", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 5, S. 2 (2004): 65-74.

⁵⁶ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.01.01.18.13.

⁵⁷ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 222.

gibi kritik faaliyetler başarıyla yürütülmüştür. Ancak hasta tahliyesi ve sevk erlerinin giyim ihtiyacının karşılanmasında lojistik zorluklar yaşanmıştır. Bu süreçte Kızılay, orduya sağlık hizmeti sunma ve malzeme temininde hayati rol oynamıştır. TBMM'nin açılmasından sonra sağlık alanında kurumsal adımlar atılmış, 3 numaralı kanunla “*Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti*” kurulmuştur. Bu durum, savaş koşullarına rağmen halk sağlığının korunmasına yönelik politikaların üretildiğini göstermektedir. Bu düzenlemeler, dönemin zorlu koşullarına rağmen sağlık alanında önemli bir organizasyonel başarı olarak değerlendirilebilir.⁵⁸ Bu dönemde Sadullah Fikri Bey, 1920 yılı içinde Havza Hastanesi Başhekimliğine atanmıştır. Bu görevde iken, bölgedeki askerlerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamak ve yaralıların tedavisi için büyük bir çaba sarf etmiştir. Kendisi, 1 Ocak 1919 ile 15 Şubat 1920 tarihleri arasında 5'inci Kafkas Fırkası, 13'üncü Alay, 2'nci Tabur'da görev almıştır. İlgili dönemde Sadullah Fikri Bey, 17 Kasım 1919 ile 15 Şubat 1920 tarihleri arasında “*Pontus Harekâtı*”na katılmıştır.⁵⁹ Sadullah Fikri Bey anılarında Pontus Harekâtının, tepeden tırnağa silahlı Rum çetelerinin bölgede yaptıkları kıyım karşı başlatıldığını belirtmiştir. Bu çetelerin, Türk köylerini ateşe verip, can havliyle dışarı fırlayan insanları kadın, çocuk demeden avladıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Rum çetelerine dışarıdan silah, cephan ve insan desteği geldiğini vurgulamıştır. Sadullah Fikri Bey, Pontus Harekâtına yönelik olarak bölgede Sakallı Nurettin Paşa kumandasında Merkez Ordusunun kurulduğunu, böylece Rum çetelerinin yavaş yavaş bertaraf edildiğini belirtmiştir. Anılarında kendisi, Havza'da görev yaptığı sırada yaralanan Türk askerleri yanında, esir edilen Rum çete mensuplarını da tedavi ettiğini ifade etmiştir.⁶⁰

Sadullah Fikri Bey, 1921 yılında binbaşı rütbesine terfi etmiştir. Havza'daki görevi 10 Ocak 1922 tarihine kadar devam etmiştir. İlgili tarihte 1. Kolordu Sıhhiye Bölüğü Sertababeti görevine atanmıştır. Bu sırada I. İnönü Savaşı (6-10 Ocak 1921), Yunan ordusuna karşı kazanılan ilk önemli zafer olmuştur.⁶¹ Ardından başlayan II. İnönü Savaşı (23 Mart-10 Nisan 1921) ile Yunan ilerleyişi bir kez daha durdurulmuştur.⁶² Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde ise Türk kuvvetleri, cephesinin yarılması sonucu Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiştir.⁶³ Bu sırada Türk ordusunun başına Başkomutanlık yetkisini devralan Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın direktifi ile ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için Tekâlif-i Milliye Emirleri çıkarılmıştır. Sadullah Fikri Bey, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından çıkarılan “*Tekâlif-i Milliye Emirleri*”ne eşi ile birlikte destek olduklarını ve topladıkları malzemeleri, Tekâlif-i Milliye Komisyonu'na ilettiklerini belirtmiştir. Bu kapsamda ahaliden topladıkları çorap, fanila, külot, hırka, atkı, battaniye vb. malzemenin sandıklar içerisinde hazırlandığını, herkesin bir tevekkül içerisinde bu sürece destek verdiğini vurgulamıştır.⁶⁴ Bu durum, Sadullah Fikri Bey ve Türk Milletinin istiklal mücadelesine canı gönülden destek verdiğini göstermektedir. Türk Milletinin ölüm kalım mücadelesine hazırlandığı bir dönemde 23 Ağustos 1921'de Sakarya Meydan Muharebesi başlamıştır. Muharebeler, 13 Eylül 1921 tarihine kadar devam etmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi, Mustafa Kemal Paşa'nın askeri yetenekleri ile zaferle sonuçlanmıştır. Bu zafer, Millî Mücadele'nin dönüm noktası olmuş ve Türk Milletinin Anadolu'dan çıkarılamayacağını kanıtlamıştır.⁶⁵ Sadullah Fikri Bey Sakarya'da muharebeler devam ederken, Havza'da görevine devam etmiştir. Kendisi anılarında; “*Yunan ordularının geniş bir cephe boyunca saldırısını Havza'da haber*

⁵⁸ Fuat İnce; Oğuz AYTEPE, “Millî Mücadele'ye ve Millî Mücadele Sağlık Hizmetlerine Genel Bakış”, *100. Yılında Millî Mücadele'de Sağlık Hizmetleri Sempozyumu Özet Bildiri Kitabı*, Ed. Fuat İnce, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2020), 10.; Süleyman TEKİR, “Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)”, *Belgi* S. 18 (2019): 1301-1303. *Ceride-i Resmîye*, 7 Şubat 1337, No:1.

⁵⁹ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁶⁰ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 237-238..

⁶¹ Erdal Korkmaz, “Birinci İnönü Muharebesi Esnasında Bursa Üzerinden Şekillenen Yunan Harp Harekâtı: Arşiv Belgeleri Ekseninde Bir Analiz”, *Atatürk Dergisi* 11, S. 1 (2022): 34-44.

⁶² Hazel Kul, “Faik Ahmet Barutçu'nun Kaleminden II. İnönü Muharebesi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 4, S. 5 (2018): 103-120; Davud Kapucu, “Arşiv Belgeleri Çerçevesinde İnönü Muharebelerinin Kazanılmasında Türk Havacılarının Katkısı”, *Belgi Dergisi* S. 23 (2022): 73-98.

⁶³ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 243.

⁶⁴ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 244-245.

⁶⁵ Hüsnü Özlü, “İstiklal Savaşı'nda, Sakarya Meydan Muharebesi'nde Mürettep Kolordunun Askerî Harekâtı”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi* 18, S. 32 (2020): 71-93.

aldığımızda bölgemizin durumu yine karışık. Merkez Ordusu bir yandan çetelerle uğraşıyor, bir yandan da Rum nüfusun İç Anadolu'ya göçünü tamamlamaya çalışıyordu.”⁶⁶ diyerek anlatmıştır.

Sadullah Fikri Bey, 26 Ağustos 1922 ile 6 Eylül 1922 tarihleri arasında İstiklâl Harbi'nin son taarruz muharebelerine “16'ncı Seyyar Hastanesi Başhekimi” olarak katılmıştır. Buradaki görevi sırasında Eskişehir Cephesi'nde görev almıştır.⁶⁷ Sadullah Fikri Bey buradaki faaliyetlerini;

Eskişehir'e geldiğimizde bizi bekleyen 14 yaralı ile 3 hasta bulmuştuk. Ancak, sonraki günlerde yaralı ve hasta girişi giderek hızlandı. 3'üncü Kolordu tümenlerinin sıhhiye birlikleri ile sevk merkezleri, partiler halinde sevkata başladılar. Yaralı taşıyan sıhhiye arabalarının, cephe dönüşü ambulans hizmeti gören canlı, cansız cephane, erzak ve malzeme vasıtalarının biri gidip biri geliyordu. 250 yataklı hastanemizin yaralı mevcudu kısa zamanda üç yüze ulaştı. Hem de içlerinden yirmi kadarını menzil hastanelerine sevk ettiğimiz halde... Hastanede hekim olarak yüzbaşı rütbesinde iki dâhiliyecisi, bir bakteriyolog ve ben vardık. İki katlı bir eve yerleştirdiğim ameliyathane eşyası, dört malzeme sandığı, büyük bir marangoz masası ile hem sterilizasyon hem de çay içmek için kullandığımız bir semaverden oluşuyordu. İlaç stoku ile portatif röntgen cihazı bakteriyolog Yüzbaşı İhsan Bey'in zimmetindeydi. Büyük Taarruz'u sonuna kadar Eskişehir'den izledik.”⁶⁸ diyerek anlatmıştır.

Büyük Taarruz (26-30 Ağustos 1922) ile Türk ordusu, Yunan işgaline son vermiştir.⁶⁹ Büyük Taarruz'un ardından Sadullah Fikri Bey, önce İzmit'e ve daha sonra Bahçecik'e gönderilmiştir. Kendisi bu bölgelerde, ordunun sağlık hizmetlerinin aksamaması için büyük bir gayret göstermiştir. Sadullah Fikri Bey buradaki görev sürecini; “İzmit'te, son harekâtta gönderilen yaralılarla birlikte, akciğer komplikasyonları başta olmak üzere, çeşitli illetlerden mustarip hastalar yatıyordu. Sıtma, yörenin ezeli derdiydi. İzmit'te 33 yıl önce çevredeki bataklıkların kurutulması sıtmayı epeyce azaltmış, ancak tümüyle yok edememişti. Hatta bırakın yok etmeyi, aramızda sıtma krizlerine tanık olduğumuz meslektaşlarımız bile vardı. Seyyar Hastane'nin esas ekibi beş kişiden oluşuyordu. Başhekimliğe ve kendi alanım olan cerrahiye ilaveten, dahiliyeyi de ben üstlendim. Ekibin öteki elemanları, arada kısa süreli hekim giriş çıkışlarını saymazsak; Röntgen Uzmanı Binbaşı Rıza Tahir, Bakteriyolog Binbaşı Nureddin, Kulak Doktoru Yüzbaşı Ekrem Behçet ile aramıza yeni katılan Operatör Avni Beydi. Benim görev gereği hastanede bulunmadığım zamanlarda, hastalarımı arkadaşlarım bakıyordu.” diyerek aktarmıştır. Sadullah Fikri Bey anılarının devamında, İzmit'in ilçelerinde görevlendirildiğini bu kapsamda Bahçecik'te bir nekahathane açılışında vazife aldığını belirtmiştir. Ardından kendisi, Eskişehir'de bir nekahathane ve Söğüt'te bir hastane açılışında da faaliyet göstermiştir.⁷⁰ Daha sonra 1 Ağustos 1923 tarihinde, 3'üncü Kolordu Başhekimliği muavinliğine getirilmiştir.⁷¹

Sadullah Fikri Bey'in orduda vazife yaptığı sırada, İtilaf Devletleri ile Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır (11 Ekim 1922). Bu antlaşma ile İstanbul, Boğazlar ve Doğu Trakya savaş yapılmadan Türk tarafına bırakılmıştır.⁷² Mudanya Ateşkesi'nin ardından, Lozan'da barış görüşmeleri başlamıştır. Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923), Türkiye'nin bağımsızlığını uluslararası alanda tanıtan bir belge olmuştur.⁷³ Sadullah Fikri Bey, 1919 yılından başlamak üzere 20 Eylül 1923 tarihine kadar Türk İstiklâl Harbi'nde görev almıştır. Sadullah Fikri Bey'e, Millî Mücadeleye katılımından dolayı büyük İstiklâl Harbi zammı verilmiştir. Sadullah Fikri Bey, 20 Eylül 1923 tarihinde tıp eğitimini ilerletmek amacıyla Almanya'ya gönderilmiştir. Burada Münih Üniversitesi'nde Seririyat Hariciyesi'nde eğitim görmüştür.⁷⁴ Almanya'daki eğitimini 15 Ekim 1925'te tamamlamıştır. Almanya'dan döndükten sonra,

⁶⁶ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 245.

⁶⁷ ATASE Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁶⁸ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 264.

⁶⁹ MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İSH, K: 1784, G: 82, B: 82ag.

⁷⁰ Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 267-268.

⁷¹ ATASE Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁷² Orhan Hülagü, “Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 8, S. 39 (1997): 759-785.

⁷³ Seydi Vakkas Toprak, “Lozan Antlaşmasının İmzalanması ve Onaylanmasının Tanin Gazetesinde Yankıları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 32, S. 93 (2016): 1-46.

⁷⁴ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

1'inci Kolordu, Cerrahi Müşavirliği'ne ve Hastane Operatörlüğüne atanmıştır.⁷⁵

Sadullah Fikri Bey, 1 Mart 1926 tarihinde Ankara Merkez Hastanesi'ne operatör olarak tayin edilmiştir. Ardından 20 Ocak 1927 tarihinde 5'inci Kolordu Cerrahi Müşavirliğine ve Konya Hastanesi Operatörlüğüne atanmıştır. Bu sırada binbaşı iken, 17 Mayıs 1927'de TBMM tarafından kendisine Türk Millî Mücadelesindeki katkılarından dolayı İstiklal Madalyası verilmiştir.⁷⁶ Sadullah Fikri Bey, 30 Ağustos 1928'de kaymakamlığa (yarbaylığa) terfi ederek, Sarıkamış Hastanesi İkinci Hekimliğine tayin edilmiştir. 26 Eylül 1928 ile 3 Kasım 1931 tarihleri arasında Sarıkamış ve Erzurum bölgesindeki harekâta katkılarından dolayı “*Şark Kıdem Zammı*” almıştır. Bu sırada 15 Haziran 1929'da bir sene ihtisas zammı görmüştür. 24 Haziran 1929'da Sarıkamış'tan Erzurum Hastanesi Operatörlüğüne vazifelendirilen Sadullah Fikri Bey, 21 Ocak 1930 ile 7 Şubat 1931 tarihleri arasında ise Sarıkamış Hastanesi Başhekimliği görevine getirilmiştir. İlgili tarihte alınan kararla Sadullah Fikri Bey, Gümüşsuyu Hastanesi Operatörlüğüne tayin edilmiştir. Sadullah Fikri Bey ile ilgili yapılan araştırmada, Almanca ile Rusça okuyup yazabildiği ve Fransızca tercüme yapabildiği bilgisine ulaşılmıştır. Bu arada kendisinin askeri tıp mecmuasına makaleler yazdığı ve Almanca'dan tıp alanı ile ilgili makaleler tercüme ettiği belirlenmiştir.⁷⁷

Sadullah Fikri Bey, 30 Ağustos 1934 tarihinde albaylığa yükselmiştir. 30 Ağustos 1943 tarihinde alınan kararla da tuğgeneral olmuştur. Bu sırada “*Genelkurmay Başkanlığı Sıhhiye Müfettiş Muavinliği*” görevine atanmıştır. 25 Ağustos 1945 tarihinde de emekliye ayrılmıştır.⁷⁸ Sadullah Fikri Bey emekliye ayrıldıktan sonra, Etibank'a bağlı Maden Bakır İşletmesi Hastanesi'nde bir süre baştabip ve operatör olarak görev yapmıştır. Kendisi Rus asıllı Riva Maria Hanım ile evlenmiş⁷⁹, Cahide ve Nilüfer isimli iki kız çocuğu olmuştur. Sadullah Fikri Bey, 1951 yılında Ankara'da vefat etmiş ve Cebeci Askeri Şehitliği'ne defnedilmiştir. Mezar taşına “*Millî Mücadele Hekimi*” ifadesi yazılmıştır.⁸⁰

Sonuç

Sadullah Fikri Altan'ın hayatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna uzanan sancılı bir sürecin izlerini taşır. Birinci Dünya Harbi'nde cephelerde verdiği mücadele, esareten kurtulma azmi ve Millî Mücadele'deki aktif rolü, onu sadece bir asker ve hekim olarak değil, aynı zamanda vatansever bir kahraman olarak öne çıkarmıştır. Almanya'da aldığı eğitimle mesleki bilgisini geliştirmesi ve döndükten sonra orduda üst düzey görevler üstlenmesi, onun hem askerî hem de tıbbi alandaki yetkinliğini göstermiştir.

Sadullah Fikri (Altan)'nin hayat hikâyesi, zorlu koşullara rağmen vazifesine sadık kalmanın, bilgi ve beceriyi vatan hizmetinde kullanmanın önemli bir örneğidir. Bu nedenle, onun yaşamı, Türk tarihinin dönüm noktalarına tanıklık eden ve bu süreçte aktif rol oynayan bir neslin mücadelesini yansıtan değerli bir mirastır.

Sadullah Fikri Bey, Mudanya Ateşkes Antlaşması'ndan Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte hem askerî hem de tıbbi alanda büyük bir özveri ve fedakârlık örneği sergilemiştir. Bu dönemde, ordunun sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılması ve yaralı askerlerin tedavisi için büyük bir çaba sarf etmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, Türkiye'nin modern bir devlet yapısına kavuşması sağlanmış ve Sadullah Fikri Bey de bu süreçte hem askerî hem de tıbbi alanda üstün hizmetlerde bulunarak, Türk tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olmuştur.

⁷⁵ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁷⁶ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁷⁷ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁷⁸ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁷⁹ Riva Maria Hanım, Sadullah Fikri Bey ile evlendikten sonra Müslüman olarak Fikriye adını almıştır. Bakınız: Serhadoğlu, *Savaşçı Doktorun İzinde...*, 212.

⁸⁰ *Türk Tıp Tarihi Kurumu Arşivi*, Dosya No: A-89/5

Kaynakça

Arşiv ve Resmi Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA);

BOA, DH. EUM. 5.şb, 3/16.

BOA, HR. MA, 1111/3-5.

BOA, HR. MA, 1111/3-16

BOA, İ. MMS, 191/2-1-2

Ceride-i Resmiye, 7 Şubat 1337, No:1.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA);

(BCA), 30.18.01.01.18.13.

MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE/Lodumlu) Arşivi;

Şehidullah Fikri Altan Şahsi Dosyası, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi;

İSH, K: 1784, G: 82, B: 82ag.

Düstur Dergisi, 2. Tertip, I, No: 2, 2.

Türk Tıp Tarihi Kurumu Arşivi, Dosya No: A-89/5.

Eser ve Makaleler

Ateş, Ömer Faruk ve Arık Şahmurat. Sorunsalları, Tarihsel Gelişimi ve Temsilcileri Bağlamında Biyografi Teorisine Genel Bir Bakış.” *Yazıt Kültür Bilim Dergisi* 2, S. 1 (2022): 130-153.

Aysal, Necdet. “Kırım Savaşı’ndan Lozan Barış Antlaşması’na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*,

S. 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı) (2013):1-28.

Burke, Peter. *Rönesans Avrupası 'nda Kültür ve Toplum*. Çev. M. Tunçay, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Çınar, Burak, Yalçinkaya, Haldun. “Blitzkrieg’in II. Dünya Savaşı Öncesi Uygulaması: Büyük Taarruz”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 9 (2009): 77-96.

Çolak, Veysel. “I.Balkan Savaşı Sırasında II. Abdülhamit’in İstanbul’a Nakli”, *BELGİ* 8, S. 2 (2014): 1109-1121.

Dumont, Paul. *Osmanlıcılık Ulusçu Akımlar ve Masonluk*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Eraslan, Cezmi, Olgun Kenan. *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*. İstanbul: 3F Yayınları, İstanbul, 2006.

Ergül, Cevdet. *II. Abdülhamid'in doğu politikası ve Hamidiye Alayları*. İzmir: Çaplayan Yayınları, 1997.

Gürsoy, Bedri (1984). 100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 40, S. 1-4 (1984): 17-59.

Hülagü, Orhan. “Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 8, S. 39 (1997): 759-785.

İnce, Fuat; AYTEPE, Oğuz. “Millî Mücadele’ye ve Millî Mücadele Sağlık Hizmetlerine Genel Bakış”. *100. Yılında Millî Mücadele’de Sağlık Hizmetleri Sempozyumu Özet Bildiri Kitabı*, Ed. Fuat İnce, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2020.

Jaeschke, Gotthard. Mondros'a Giden Yol, *BELLETEREN*, 28, S. 109 (1994): 141-152.

- Kapucu, Davud. "Arşiv Belgeleri Çerçevesinde İnönü Muharebelerinin Kazanılmasında Türk Havacılarının Katkısı", *Belgi Dergisi* S. 23 (2022): 73-98.
- Kodaman, Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Korkmaz, Erdal. "Birinci İnönü Muharebesi Esnasında Bursa Üzerinden Şekillenen Yunan Harp Harekâtı: Arşiv Belgeleri Ekseninde Bir Analiz", *Atatürk Dergisi* 11, S. 1 (2022): 34-44.
- Korkmaz, Erdal. "Osmanlı Modernleşmesi (1789-1920)." içinde *II. Meşrutiyet Dönemi Modernleşme (1908-1920)*, Ed. Davud Kapucu, 144-190. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2022.
- Korkmaz, Erdal. "Türk Hava Kuvvetlerinin İlk Pilotu: Mehmet Fesa Evrensev", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.40, S.110, (2024): 327-360.
- Kul, Hazel. "Faik Ahmet Barutçu'nun Kaleminden II. İnönü Muharebesi", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 4, S. 5 (2018): 103-120.
- Oğuz, Ahmet (2013). Türk Demokrasi Tarihinde Muhalefet Geleneğinin Oluşması Açısından Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* S. 2 (2013): 109-120.
- Orbay, Rauf. *Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım*. İstanbul: Emre Yayıncılık, 1993.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013.
- Özlü, Hüsnü, "İstiklal Savaşı'nda, Sakarya Meydan Muharebesi'nde Mürettep Kolordunun Askerî Harekâtı", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi* 18, S. 32, (2020): 71-93.
- Özüçetin, Yaşar, (2004). "Millî Mücadele İçerisinde 19 Mayıs 1919", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 5, S. 2 (2004): 65-74.
- Ramsour, Ernest Edmondson. *Genç Türkler ve İttihat-Terakki (1908 İhtilâlinin Hazırlık Dönemi)*. Çev. Hasan Yüncü, İstanbul: Kayihan Yayınları, 2001.
- Serhadoğlu, M. Rıza. *Savaşçı Doktorun İzinde: Kırım, Sarıkamış, Esaret Yılları ve Kurtuluş Savaşı*. 2. Bsk, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- Stone, Norman. *Birinci Dünya Savaşı*. Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul: Doğan Kitap, 2010.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Tekir, Süleyman. "Sıhhiye ve Muavenet-İ İctimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)". *Belgi* S. 18 (2019):1301-1326.
- Temel, Mehmet. "Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 20, S. 2 (2005): 133- 146.
- Toprak, Seydi Vakkas. "Lozan Antlaşmasının İmzalanması ve Onaylanmasının Tanin Gazetesinde Yankıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 32, S. 93 (2016): 1-46.
- Tunçay, Mete. *Siyasal Tarih (1908-1923): Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Yay. Yön. Sina Akşin, Cilt 4, İstanbul: Cem Yayınevi, 1997.
- Türkmen, Zekeriya. "İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* S. 10 (2001): 121-132.
- Uzun, Hakan, (2005). "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6, S. 2 (2005): 145-162.
- Wach, E. *Learning About Qualitative Document Analysis*. ILT Brief, 2013.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin, 2016.

EKLER
EK-1

ردیف	نام	تاریخ	محل	شرح	تاریخ	محل	شرح
1	...	...	...	...	...	...	...
2	...	...	...	...	...	...	...
3	...	...	...	...	...	...	...
4	...	...	...	...	...	...	...
5	...	...	...	...	...	...	...
6	...	...	...	...	...	...	...
7	...	...	...	...	...	...	...
8	...	...	...	...	...	...	...
9	...	...	...	...	...	...	...
10	...	...	...	...	...	...	...
11	...	...	...	...	...	...	...
12	...	...	...	...	...	...	...
13	...	...	...	...	...	...	...
14	...	...	...	...	...	...	...
15	...	...	...	...	...	...	...
16	...	...	...	...	...	...	...
17	...	...	...	...	...	...	...
18	...	...	...	...	...	...	...
19	...	...	...	...	...	...	...
20	...	...	...	...	...	...	...
21	...	...	...	...	...	...	...
22	...	...	...	...	...	...	...
23	...	...	...	...	...	...	...
24	...	...	...	...	...	...	...
25	...	...	...	...	...	...	...
26	...	...	...	...	...	...	...
27	...	...	...	...	...	...	...
28	...	...	...	...	...	...	...
29	...	...	...	...	...	...	...
30	...	...	...	...	...	...	...
31	...	...	...	...	...	...	...
32	...	...	...	...	...	...	...
33	...	...	...	...	...	...	...
34	...	...	...	...	...	...	...
35	...	...	...	...	...	...	...
36	...	...	...	...	...	...	...
37	...	...	...	...	...	...	...
38	...	...	...	...	...	...	...
39	...	...	...	...	...	...	...
40	...	...	...	...	...	...	...
41	...	...	...	...	...	...	...
42	...	...	...	...	...	...	...
43	...	...	...	...	...	...	...
44	...	...	...	...	...	...	...
45	...	...	...	...	...	...	...
46	...	...	...	...	...	...	...
47	...	...	...	...	...	...	...
48	...	...	...	...	...	...	...
49	...	...	...	...	...	...	...
50	...	...	...	...	...	...	...
51	...	...	...	...	...	...	...
52	...	...	...	...	...	...	...
53	...	...	...	...	...	...	...
54	...	...	...	...	...	...	...
55	...	...	...	...	...	...	...
56	...	...	...	...	...	...	...
57	...	...	...	...	...	...	...
58	...	...	...	...	...	...	...
59	...	...	...	...	...	...	...
60	...	...	...	...	...	...	...
61	...	...	...	...	...	...	...
62	...	...	...	...	...	...	...
63	...	...	...	...	...	...	...
64	...	...	...	...	...	...	...
65	...	...	...	...	...	...	...
66	...	...	...	...	...	...	...
67	...	...	...	...	...	...	...
68	...	...	...	...	...	...	...
69	...	...	...	...	...	...	...
70	...	...	...	...	...	...	...
71	...	...	...	...	...	...	...

Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan) Bey'in Safahatına Dair Belge.⁸¹

⁸¹ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

⁸² ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.

D. Modeli	Hangi sene doldurulduğu
	1932
2024212076 Ordu zabitan ve memurlarına mahsus resmi tercümeihal kâğıdı	
Hane 1. Resmi	
Babasının ve kendisinin ismi ve memleketi:	Has an Oğlu Şehidullah Fikri B. Kazan
Vazifesi ve rütbesi:	Ösmüş suyu Has anesi Operatörü Kaymakam
Dosya - sicil numarası:	330-29
Hane 2. Resmi	
Sınıfı:	Dr. Operatör
Muvazzaf:	Muvazzaf
İhtiyat:	----
Doğduğu memleket, tevellüt tarihi:	Kazan 15 Eylül 1889 (306)
Nüfusa kayıt olduğu mahal:	Samsun
Aile lakabı:	Mirza zade
Tarifat:	
1 — İşbu resmî tercümeihaller tercümeihal esas kayıt defterindeki malûmata nazaran 7. inci talimatının 7. inci maddesinde yazılı tek ve çift seneler tertibatına göre iki senede birdefa ilk sicil amiri tarafından imla ve sicil ile beraber gönderilir. 2 — Bir tercümeihalde bildirilen hususât diğer tercümeihallerde tekrar edilmeyerek yalnız iki tercümeihal tarihleri arasındaki tehavvülâtın imlasiyle iktifa olunur.	

Şehidullahzade Sadullah Fikri (Altan) Bey'in Safahatına Dair Belge.⁸³

⁸³ ATASE, Sıra No: 970, Klasör: 36, Dolap No: 21, Raf No: 4.